

La Màfia contra la literatura

per Vicenç Lozano i Alemany

Era el 7 de febrer de 1986. Arribava a l'aeroport de Palerm per cobrir, com a periodista de TV3, l'inici de l'anomenat «maxiprocesso» contra la Màfia que començava dos dies més tard. Serien jutjades per primera vegada 474 persones acusades de tota mena de crims mafiosos. Quan poso els peus a l'aeroport, per la megafonia criden el meu nom: «Dottore Lozano, cabina 2». Vaig a la cabina de telèfon número 2 i no hi ha ningú. Ja m'havien localitzat i identificat.

Surto i vull agafar un taxi. Tots em diuen que no, fins que n'arriba un. El conductor baixa, es presenta com a Salvatore i s'ofereix a carregar-me la maleta. Durant aquells deu dies a Palerm, ja no podria agafar cap més taxi. Ell sempre hi era, i si no algú —sense que jo digués res— el cridava.

Quan vam tenir prou confiança, Salvatore, el taxista, va respondre a algunes preguntes: feia de taxista, tenia uns ingressos mínims i el seu fill volia estudiar. I com és habitual a Sicília, va parlar del tema amb el *capo* del barri i tot es va solucionar. Per això ell sempre estaria en deute amb el *capo*.

El feien servir com a informador. Res més que això. Si veia algú ho havia de comunicar: si algú entrava en algun lloc, si dins el taxi sentia una conversa interessant... En poc temps vaig tenir una bona lliçó del que era la Màfia.

Ja havia llegit alguna cosa de Leonardo Sciascia, però poc. A Palerm vaig comprar una desena de llibres: novel·les, assaigs, entre els quals, un meravellós volum que s'acabava de publicar amb fotografies de Letizia Battaglia, *Palermo amore amaro...*

Vaig aprofundir en el tema, i uns mesos més tard vaig tenir l'oportunitat de conèixer la Màfia de l'altre costat de l'Atlàntic, la de Nova York, i també la Camorra napolitana, la 'Ndrangheta de Reggio Calabria.

La veritat al fons d'un pou

En totes les trobades, tant amb fiscals, jutges, policies o *capos* tancats a les presons, sempre em venien al cap unes paraules del gran Leonardo Sciascia, que posa en boca d'un capità de la policia a la novel·la *Il Giorno Della Civetta*: «La verità è nel fondo di un pozzo: lei guarda in un pozzo e vede il sole o la luna; ma se si butta giù non c'è piú né sole né luna, c'è la verità».

En aquesta primera novel·la sobre el fenomen mafiós, publicada el 1961, Sciascia, com a sicilià, ens mostra un univers fins aleshores prou desconegut. Ens parla de territori, d'una cultura molt interioritzada en el caràcter de l'illa, de la família, dels clans i sobretot d'una connivència estreta entre Màfia i Política que s'anirà aprofundint al llarg dels anys .

Els personatges de Sciascia són l'estereotip, però no deixen de basar-se en una realitat complexa plena de mitges paraules i sobretot d'«Omertà», la llei del silenci que és una de les bases del codi de conducta del sicilià.

Qui pensi que aquesta manera d'actuar és pròpia només dels mafiosos s'equivoca. A Sicília tinc força amics i he pogut conèixer magistrats, com ara, l'assassinat Giovanni Falcone o Paolo Borsellino, que eren capaços de desentranyar molts misteris sicilians del crim organitzat, perquè ells també eren de casa i portaven en el seu ADN la peculiar cultura que impregna el caràcter i la manera de fer dels sicilians.

El mite i l'estereotip

Sciascia ens revela aquesta situació tot i que ha estat criticat per la idea que podria perpetuar una imatge mítica, i a vegades potser positiva, del *capo* mafiós, perquè no deixa de presentar-lo com un element criminal i perillós. Sciascia, igual com fa Andrea Camilleri, l'autor pare del Comisario Montalbano, accepta la idea que la Màfia neix com un sistema d'autoprotecció, del qual la població es dota davant la debilitat i la inoperància d'un Estat gairebé sempre inexistent a l'illa. Un estat paral·lel, el de la Cosa Nostra, que ha anat degenerant des d'aquella primerenca tradició plena de senyals i amb un rigorós codi d'honor, cap un crim organitzat que últimament ja no respecta ni tan sols les seves pròpies regles.

Saviano i la Camorra

I tot i que ho nega, aquest és el missatge d'un altre autor, potser l'últim d'èxit que beu de la literatura de Sciascia: Roberto Saviano.

L'autor de *Gomorra*, des d'una realitat diferent de la siciliana, Nàpols, ens presenta un univers molt similar, tot i que no ho fa des de la novel·la, sinó des del relat periodístic. Dos gèneres prou diferents, però amb espais comuns.

Sciascia presenta un univers més lampedusià, on els personatges s'adapten a un discurs narratiu novel·lat. Per contra, Saviano explica la seva vida i el seu entorn a Nàpols i a la regió de la Campània. L'univers opressiu d'un jove que es veu immers en una cultura de mort, venjança i extorsió que marca el seu futur.

A *Gomorra* el llenguatge és dur, directe, cru, sense disfresses. Saviano té amb Sciascia elements comuns, però la narració presenta un llenguatge menys literari, més periodístic, tot i que no hi manca la reflexió, l'intimisme..., les sensacions a flor de pell.

Els mafiosos, o millor dit els camorristes de Saviano, no són els pagesos sicilians que sembla que mai no han trencat un plat; són fatxendes, *xulos* i no dubten a declarar-se admiradors i imitadors dels *capos* de les pel·lícules. És esgarrifós quan Saviano explica en el llibre que el *capo* Schiavone, conegut com a Sandokan, es fa fer una vil·la idèntica a la del mafiós Tony Montana de la pel·lícula *Scarface*. Quan el petit Saviano hi entra, tot burlant el control de la policia que havia precintat la finca, hi expressa tota la seva ràbia orinant-se a la banyera. El mafiós havia estat detingut pocs dies abans.

En una visita a Barcelona, Saviano, fortament escortat, em descriu les amenaces que contínuament rep com, per exemple, la conversa que manté amb el *capo* Schiavone, Sandokan, que li truca al seu mòbil des de la cel·la de la presó: «M'agrada —li diu— com pintes el meu personatge a *Gomorra*, però no et perdonaré mai que t'hagis pixat a la meva banyera».

Més enllà del territori

El coneixement del territori és vital en la literatura sobre les màfies i uneix Sciascia, Camilleri i Saviano. En cap dels casos es tracta d'escriptors que s'han documentat sobre el fenomen mafiós i que dibuixen un escenari fruit de la seva imaginació. No. Tots ells han nascut i viscut no només en l'espai geogràfic on situen els seus personatges, sinó que els han conegut o n'han obtingut referències directes. En el cas dels novel·listes Sciascia i Camilleri creen personatges de ficció inspirats en persones reals. El periodista Saviano documenta, amb un coratge digne d'elogi, amb noms reals les seves històries.

Tal i com deia Antonio Gramsci («sui serve meglio l'interesse generale quanto più si è particolari»), tots els autors que hem citat fan referència a fets locals, però amb valors simbòlics que transcendeixen el propi territori i es converteixen en universals.

Consciència crítica

L'anomenada a Itàlia «conscienza crítica della società civile» és present en aquesta literatura i, en tots els casos, intenta desemascarar les contradiccions d'una societat i d'unes organitzacions on les aparences, la gestualitat, els silencis són sempre importants. Com un trencaclosques i a la vegada un jeroglífic, tant Sciascia com Camilleri o Saviano encaixen peces i desentranen misteris, però sempre, sempre (això és Sicília!), hi ha poques conclusions i escasses sentències...

En el rerefons hi ha sempre, al final, un sentiment que no és exculpatori, però sí que es mostra incapaç de jutjar els mafiosos considerats, per damunt de tot, fills d'una societat i d'una cultura de la qual difícilment es poden escapar.

No hi ha clemència pel crim, però sí una certa comprensió, en la qual la fatalitat hi intervé com una llosa massa inamovible. No es justifica res, però tampoc no es jutja.

Una pau indigna

La connivència Màfia-Política és també un argument palpable en tots els autors dels que parlem.

Sciascia narra com les autoritats locals sicilianes, que tothom associa en aquella època a la Democràcia Cristiana, són darrere de l'activitat criminal de la Màfia. A Nàpols, és fàcil contemplar en l'obra de Saviano la mà llarga de polítics berlusconians en l'origen de les operacions camorristes. Activitats criminals que a la Campània afecten des de la construcció fins a la fabricació tèxtil o la gestió dels residus i escombraries.

Al llarg de la història d'Itàlia, Màfia i Estat s'encarreguen de teixir una trama complexa, però plena de complicitat. La cultura del poder i la lluita per assolir-lo és compartida tant pel poder mafiós com pel poder polític. Una lluita pel poder del territori en la que es fa la guerra o bé es pacta una pau i una convivència indignes. Giulio Andreotti, Vito Ciancimino, Michelle Sindona en són alguns exemples a Sicília, com a Nàpols ho serien Antonio Gava i Cirino Pomicino. Tots democristians.

Falcone, una mort anunciada

L'Estat ha enviat a Sicília l'exèrcit per reprimir les protestes de la gent que mor de fam, l'Estat ha volgut matar mosques a canonades, l'Estat ha intervingut en les guerres entre clans afavorint els uns o els altres en funció dels interessos dels polítics locals, l'Estat afluixa o tensa la corda de la repressió quan convé, i envia fiscals o superintendents des de Roma que fracassen una i mil vegades perquè arriben massa lluny.

El petó entre el *supercapo* Toto Riina i Giulio Andreotti és el símbol d'una època, com ho serien ara els diversos judicis on Berlusconi es veu implicat amb clans mafiosos o les vinculacions que

s'estableixen amb homes de Bernardo Provenzano. Democristians i ara berlusconians són en gran part responsables de la pervivència fins avui de la Màfia siciliana i la Camorra napolitana. I no oblidem la 'Ndrangheta de Reggio Calabria, en l'actualitat potser l'organització criminal italiana amb més expansió a Europa.

El jutge Giovanni Falcone, una setmana abans de morir assassinat el 23 de maig de 1992, em deia durant un sopar a casa seva a Palerm unes paraules colpidores: «La Màfia és un fenomen humà, amb arrels profundes que cal comprendre. Unes arrels que penetren a la terra i s'alimenten de la mateixa terra sense demanar cap mena de fertilitzant exterior. Només amb aquesta convicció i des de dins es pot tallar aquest aliment. Però si un està sol i, sobretot, si tothom ho sap és fàcil que sigui la teva pròpia sang la que acabi per nodrir aquesta terra de l'aliment que més li agrada».

Roma va abandonar Falcone a la seva sort, com també ho faria amb Paolo Borsellino i altres jutges i servidors de l'ordre. Com abans ho havia fet amb el general Della Chiesa i altres homes i dones que —amb fermesa, dedicació i comprensió del fenomen mafiós— s'han enfrontat al llarg de la història a la Màfia sense que aquest Estat, inexistent a Sicília, els hi fes costat.

Màfia i política contra la paraula

Camilleri afirma que analitzar la Màfia és feina d'historiadors, de sociòlegs —diu. De periodistes hi afegiria jo, si m'ho permeteu.

I Camilleri sentència: «No és una tasca de narradors o novel·listes, perquè inevitablement acaben per alterar la realitat per reconduir-la cap a paràmetres narratius fruit de la seva imaginació personal».

La literatura, al cap i la fi, és creativitat. La història va per altres paràmetres, però sense la literatura no hi ha història i sense història probablement tampoc literatura. L'art d'escriure es nodreix de l'entorn i beu en gran mesura dels esdeveniments històrics.

Sciascia, Camilleri, Saviano són només tres exemples d'aquest art d'escriure compromès, ric, aclaridor..., un art d'escriure on, com a Sicília, un mateix ha de saber extreure'n de cada paraula, de cada silenci, del que es diu i del que no es diu, alguna conclusió.

I la Màfia amenaça els escriptors i periodistes que s'atreveixen a destapar afers criminals, però cal parar atenció en un fet: són curiosament els polítics els que acaben per fer efectives aquestes amenaces. Una lliçó clau per entendre el paper de Giulio Andreotti, condemnat per instigar la mort del periodista Mino Pecorelli, o de Berlusconi que atia el foc contra Saviano i el posa al punt de mira del crim organitzat.

Enlloc com a Itàlia, en el món occidental democràtic, l'ofici d'escriptor i periodista mai no ha estat tant perillós. Escriure sobre màfies suposa fer-ho sobre polítics, banquers, militars i gent poderosa que no dubten a fer callar —si cal amb violència— els qui fan perillar la seva hegemonia.

Aquest article ha estat presentat el 6 d'octubre de 2011 a l'Ateneu Barcelonès, en l'acte del Dia del Traductor.